

עלון שבועי נחלת שדה

חידושי תורה בדרך הדרוש
והאגדה על פרשת השבוע

מאת מחבר סדרת הספרים "נחלת שדה" על התורה והמועדים

495 פ"ק פ"ק וי"א פ"ק א"א נ"ה י"י פ"ק י"ן 495

לתגובות/הערות/דרשות והרצאות ניתן לפנות לטלפון – 050-4145482,

ניתן לקבל את העלון במייל etayba1@gmail.com

הנושא: ריש לקיש גלגולו של ישמעאל בן אברהם

תורה לשמה הוא הגר"ח מחבר בן יהודע (כיעוי' בשו"ת יב"א ח"ט סי' צ"ו).

כתב הרה"ק רבי שמשון מאסטרופולי הי"ד בליקוטי שושנים שבסו"ס קרניים (דף כא ע"ב) דריש לקיש היה גלגול נשמה של ישמעאל בן אברהם, וזה סוד הגמרא בבא מציעא (פד). שאמר רבי יוחנן לריש לקיש: "ידע ליסטים בליסטיותיה". ע"ש. ולפי"ז יש לומר טעם לדברי הגר"ח שכתב כי ריש לקיש היה ברוחן בטבעו כי גם אצל ישמעאל נאמר שהיה "מצחק" שביארנו שפירושו כפשוטו שהיה מרבה לצחוק.

בזה נבוא ונבאר ענין נוסף שמצינו אצל ריש לקיש (שבועות מ. מה:; ובחולין עה:): "מישתא הוה שתי ליה ושתיק ליה". ולא מצינו עוד אצל אמורא אחר ריבוי שתיה ועוד באמצע לימודו.

ונראה לומר כיון שהיה גלגול נשמתו של ישמעאל בן אברהם ומצינו בפרקי דרבי אליעזר (פרק ל'): 'נסיון התשיעי, ישמעאל נולד בקשת ונתרבה בקשת, שנאמר (בראשית כ"א) "ויהי רובה קשת", והיה נוטל קשת וחצים והיה יורה אחר העופות. ופעם ראה את יצחק יושב לבדו וירה עליו חץ להרגו, ראתה שרה והגידה לאברהם כזה וכזה עשה ישמעאל ליצחק... אמרה שרה לאברהם כתוב גט גרושין ושלח את האמה הזאת ובנה מעלי ומעל בני. ומכל הרעות שבאו על אברהם היה קשה וגרוע הדבר בעיניו מאד, שנאמר וירע הדבר מאד בעיני אברהם וכו', ולא עוד אלא שרצה אברהם לראות את ישמעאל בנו ולראות את הדרך שהלכו בה. ובזכות אברהם לא חסרו המים מן החמת. וכיון שהגיעה למדבר התחילה תועה אחר גלולים של בית אביה, ומיד חסרו המים מן החמת, ולפיכך ותשלך את הילד. ובן כ"ד שנה היה ישמעאל מביית אברהם... ועיפה נפשו של ישמעאל בצמא, הלך והשליך את עצמו תחת חרולי המדבר, ואמר: רבון העולמים! אם יש לפניך רצון להשקות אותי מים השקני ולא תצא נפשי בצמא, כי משונה היא מיתת הצמא וקשה מכל המיתות. ושמע הקב"ה את תפילתו, שנאמר "וישמע אלקים את קול הנער", ושם נפתחה להם הבאר שנבראה בין השמשות, והלכו ושתו ומלאו את החמת מים, והלכו כל המדבר עד שהגיעו למדבר פארן וכו'". ע"כ.

נמצא, כי ישמעאל ניצלו חייו על ידי המים, לכן ריש לקיש גלגולו של ישמעאל מרבה בשתיית מים כדי לתקנם מדין הכרת הטוב על שהצילו את חייו בגלגול הקודם.

עוד יבואר בזה, חז"ל (בבא בתרא טז.) למדו כי ישמעאל עשה תשובה בסוף ימיו מכך שנאמר: "ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו" – הקדים את יצחק לישמעאל. ומבאר בספר קול מבשר (ח"א - פרשת וירא) בזה האופן היה ממש הענין ביצחק וישמעאל. שכל הבחירה שהיה לו לישמעאל להיטיב דרכו, היה, שידע שיצחק הוא העיקר בעולם, ועמו הקים השי"ת בריתו. כמו שנאמר, "ואת בריתי אקים את יצחק". והוא טפל אליו, נברא לעבדו, לשמשו ולכבדו. ואז היה בתכלית התיקון, והיה זוכה על ידו להדבק בנחלת ה', כי כל המחובר לטהור טהור.

"ויתרא שרה את בן הגר המצרי אשר ילדה לאברהם מצחק" (כ"א, ט).

מפרש רש"י: מצחק - לשון עבודת אלילים כמו שנאמר (שמות לב) "ויקומו לצחק". דבר אחר, לשון גילוי עריות כמה דתימא "לצחק ב". דבר אחר, לשון רציחה כמה דתימא (ש"ב ב) "יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו וגו'".

לעומת זאת רבינו אברהם בן הרמב"ם מפרש: ראתה אותו מצחק ומנבל את פיו ומהתל כדרך הנערים ומפריע מדוך השלימות, כאשר אמר שלמה: "לשחוק אמרתי מהולל". טוב כעס משחוק, וחששה שמא יהיה יצחק נעתק אליו (לשחוק) בהתחברו עם ישמעאל ויבלה בזמנו שעה בזולת עסק השלימות שהיא מוכנה לו, וזה (העסק) הוא הראוי לשלימות סגוליות, ושרה היא המיטפלת בזה, לפי שהיו שניהם נוכחים בבית אצלה בעת האכילה והמנוחה.

וכן הגאון רבי אברהם סבע ע"ה בספרו צרור המור מפרש בדרך זו את מילת "מצחק": אם הענין כפשוטו הוא שהזקנים מקפידים מאד כשצוחקים האנשים, לפי שחושבים שצוחקים מהם. ולפי שורה היתה זקנה ואמרה 'כל השומע יצחק לי' (לעיל ה), כשראתה לישמעאל מצחק חשבה שצחק ממנה. ולכן אמרה 'גרש את האמה הזאת ואת בנה'.

הגמרא בברכות (לא). אומרת: אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי: אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה, שנאמר: (תהלים קכ"ו) "אז ימלא שחוק פיני ולשונוני רנה", אימתי? בזמן שיאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה. אמרו עליו על ריש לקיש, שְׁמִיָּמֵינוּ לא מלא שחוק פיו בעולם הזה מְכִי שְׁמָעָה מְרַבִּי יוֹחָנָן רַבִּיה.

רבינו יוסף חיים ז"ע בספרו בן יהודע מעיר, הרי בוודאי כל מילי חסידותא ששמע ריש לקיש מרבי יוחנן רבו היה מקיים ומה ראו חכמים צריך לציין ענין זה?

וכתב: נראה לי כי ריש לקיש היה טבעו ברוח, כמו בר קפרא (כמובא בנדרים נ: שרבי לא הזמין את בר קפרא לחתונת רבי שמעון בנו, ופירש רש"י, כי היה איש ברוח ומתיירא שמא יעשה שום דבר שישחוק) ובאו לציין שכפי טבעו ומנהגו היה קשה עליו חסידות זו, ובכל זאת היה נזהר בה.

מדין הגאון רבי עובדיה יוסף זצוק"ל בספרו ענף עץ אבות (עמ"ס אבות פ"ו) על המשנה "מיעוט שחוק", מביא את דברי הבן יהודע ומקשה עליו, שכתב על איסור למלא שחוק פיו בעולם הזה "מידת חסידות", והרי הבית יוסף בבדק הבית (יו"ד סו"ס קנז) מביא בשם רבינו ירוחם שזה איסור דרבנן למלאות שחוק פיו ואין זה רק מידת חסידות. ונשאר בצ"ע.

אלא שלא הבנתי את קושייתו, כי בשו"ת תורה לשמה (סימן ק"ג) כתב דאע"פ שהאיסור למלאות פיו שחוק ולישן ביום חומרא הוא וממידת חסידות, עם כל זה קראהו הגאונים: "עובר על תקנת חכמים", אם כן שייך לקרוא לזה דרך חסידות וע"כ פ' כשיעבור על זה עובר על תקנת חכמים. ובפרט אי נימא דבעל המחבר שו"ת

בזה נבוא ונבאר מה שמצינו אצל ריש לקיש בבבא מציעא (פה:), שהיה מציין מערתא דרבנן. וצריך ביאור, מדוע ציין רק מערותיהם של הצדיקים?

רש"י ביאר, שריש לקיש היה מציין מערות הצדיקים, כדי שלא יכשלו הכהנים להאחיל עליהם, וכדי שלא תארע תקלה על ידי צדיקים.

והתקשה הרש"ש, מפני מה ציין רק מערותיהם של צדיקים, הלא אם כדי שלא יכשלו על ידם כהנים, היה לו לציין כל מערה בלתי מוכרת של כל מת, כדי שלא טמאו על ידה הכהנים. ואף שרש"י הסביר שזה כדי שלא תיגרם תקלה על ידי צדיקים, עדיין כותב הרש"ש, יש בה משום דוחק.

ומפרש הרש"ש, שריש לקיש ציין את מערות הצדיקים, כדי שיכירו העם את קבריהם ויבואו להתפלל שם. וכפי שנהג כלב בן יפונה כשרצה להינצל מעצת מרגלים, והשתטח על קברי אבות במערת המכפלה, לבקש שם רחמים על עצמו (סוטה לד.).

הרי לנו כי ריש לקיש הכיר וידע כי התיקון שלו כגלגולו של ישמעאל הוא להתבטל לצדיקים, לכן אף עורר את ענין ההליכה אל קברי צדיקים, כי בזה מראה את התבטלותו לצדיקים, לא רק לאלו שבחיים, אלא גם לצדיקים שנפטרו.

לכן ריש לקיש למרות גדולתו בתורה נהג כבוד רב בכל תלמיד חכם שהיה בקי בתורה, ולא בחינם הזהיר אזהרה חמורה (מגילה כח:): "תנן התם ודאשתמש בתגא חלף, תני ריש לקיש זה המשתמש במי ששונה הלכות כתרה של תורה".

והנה לא היה רק נאה דורש אלא גם נאה מקיים, כפי שמוסר בגמרא (שם) כי ריש לקיש הלך בדרך והגיע לשלולית מים, בא אדם אחד והרכיבו על כתיפיו והעבירו במים. בדרך כשהם עוברים במים שאל ריש לקיש את אותו אדם: "קראת" מקרא? השיב לו: "קראת". שוב שאל: "שנית" משנה? השיב לו: "שנית ארבעה סדרי משנה", אמר לו ריש לקיש בחריפות: "פסלת לך ארבעה טורי וטענת בר לקיש אכתפך, שדי בר לקישא במיא". פירוש: "חצבת לך ארבעה טורים, ואתה נושא את ריש לקיש על כתפך, זרוק בן לקיש במים!"

לא הסכים ריש לקיש שאותו אדם ימשיך לסחוב אותו על כתפיו, עד שאמר לו: "ניחא לי דאשמעינן למר", כלומר ברצוני לשאת אותך על כתפי כדי שאזכה ללמוד תורה ממך. רק אז הסכים ריש לקיש ואמר לו: אם כן למד ממני דבר זה שקיבלתי מרבי זירא וכו'.

עיקר עבודת ה' של ריש לקיש כתיקון לישמעאל היא ההתבטלות ללומדי התורה.

עוד יבואר בזה מצינו כי ריש לקיש מכוונה בשם "ינוקא". במעילה (ז:): "אמר רבי יוחנן, קצצתניהון לרגלוי דינוקא", וברש"י "ריש לקיש קרי ינוקא, לפי שהיה בחור ממנו".

והנה, מצינו מעט מאוד אמוראים שייקראו בשם "ינוקא", כגון בנו של רב חסדא נקרא "מר ינוקא" שהיה אחיו של "מר קשישא", (ונחלקו רש"י ותוספות בב"ב ז: מי היה גדול יותר מר קשישא או מר ינוקא עיי"ש). וכן בחולין (יח:): יש אמורא בשם "רב אמימר בר מר ינוקא". וצריך ביאור מדוע רבי יוחנן קרא לריש לקיש "ינוקא" אף שהיה קטן ממנו בגיל, והרי רבי יוחנן זכה לאריכות ימים מופלגת ובלשון חז"ל (בבא קמא קיז:): "רבי יוחנן גברא סבא הוה". יש שיטה שאף הגיע לגיל ארבע מאות שנה [בספר "סדר הדורות" (ח"ב, ערך ר' יוחנן, אות ו') מובא בשם "ספר ישן נושן", שרבי יוחנן חי ארבע מאות שנה. אולם "שלשלת הקבלה" מסתפק במועט, ומביא שחיייו של רבי יוחנן ארכו רק שלוש מאות שנה. וועי" מה שכתב בזה החיד"א בספרו יעיר אוזן עין זוכר מערכת י' אות י"ב]. והיו אמוראים רבים שהיו צעירים ממנו ולא קרא להם בשם "ינוקא"?

ונראה לומר מצינו אצל ישמעאל שנקרא בכינוי "הילד", וכך נאמר (כ"א, י"ד – ט"ז): "וַיִּשְׁפֹּם אֲבִרְהֵם בְּבֶקֶר וַיִּקַּח לָחֶם וְחֶמֶת מִיֵּם וַיִּתֵּן אֶל הַגֵּר שָׁם עַל שִׁכְמָהּ וְאֵת הַיֶּלֶד וַיְשַׁלְּחֵהּ וַתֵּלֶךְ וַתֵּתֵעַ בְּמִדְבַּר בְּאֵר שֶׁבַע. וַיְכַלּוּ הַמַּיִם מִן הַחֶמֶת וַתְּשַׁלֵּךְ אֶת הַיֶּלֶד תַּחַת אֶחָד הַשִּׁיחִים. וַתֵּלֶךְ וַתִּשָּׁב לָהּ מִגֵּד הַרְחֵק כְּמִטְחוּי קֶשֶׁת כִּי אָמְרָה אֶל אֶרְאֶה בְּמוֹת הַיֶּלֶד וַתִּשָּׁב מִגֵּד וַתִּשָּׂא אֶת קֶלְהָ וַתִּבְרָךְ". וכמעט ולא מצינו עוד שייקראו בתורה בכינוי "ילד", רק משה יוסף ויצחק.

וזו היתה כוונת רבי יוחנן שכינה את ריש לקיש: "ינוקא" להורות שבא לתקן את ישמעאל – ה"ילד".

בספר מגילת סימנים להאדר"ת (עמ' סח) הובאו דברי הגר"י ברלין (פיק) שכתב בתשובה לבית אפרים (בשו"ת ראש אפרים סימן כ"ו) ש'קיבלו עליהן בעלי תריסין שלא לפגום בכבוד אותו צדיק רשב"ל

ולקרותו ריש לקיש' והאדר"ת משיג עליו ששם לקיש אינו כינוי של גנאי 'אלא שם מובהק להצדיק הזה וכדמצאנו באמת לר' יוחנן שקראו גם אחר פטירתו בר לקישא'.

ונראה לומר על פי דרכינו ש"ריש לקיש", נקרא בשם זה דייקא כי "לקישא" עולה בגימטריה "שמע - אל" להורות כי ריש לקיש גלגול של ישמעאל, שנקרא כן על אשר שמע ה' לעוניה של הגר.

מעלת הסתכלות על פני הצדיק:

כתב בספר "תפילה למשה" (פרי בראשית): שמעתי מפה קדוש מ"ו איש אלקים קדוש מוהר"ר מנחם מענדיל נבג"מ מרימנאב שאמר, מי שזוכה לדעת שלימה, כשרואה את הצדיק ומסתכל, גם מכל אבר יכול ללמוד תורה ממש, כאשר הוא למד מרבו מכל אבריו תורה ממש. ומי שאינו זוכה כל כך, עכ"פ כשיסתכל בפני רבו הצדיק, נשפע עליו אור מהצדיק מכל אבר ואבר. ע"כ.

וכך כתב בספה"ק נועם אלימלך (ליקוטי שושנה ד"ה משנה המפקיד), בביאור מה שאמר יעקב אבינו ע"ה (בראשית מ"ו, ל'): "אֲמוֹתָהּ הִפְעֵם אַחֲרַי רְאוֹתַי אֶת פְּנֵיךָ", ישנה הארה והתעוררות ע"י ראיית צדיק בפניו, בעבור שיראתו על פניו, אזי המסתכל בפניו מקבל הארה גדולה, ואיתא ברש"י שם, שיעקב אבינו לא נפל על צווארי יוסף משום שקרא קריאת שמע, ומסתמא התפלל והוצרך לעשות מסירת הנפש בנפילת אפיים, ואמר: "אמותה הפעם", דהיינו שעתה אוכל למסור את הנפש בשלימות "אחרי ראותי פניך" וקבלתי ממך הארה וקדושה גדולה.

וכן בספה"ק "תפארת שלמה" מבאר הפסוק (שמות ב', ו'): "ותפתח ותראהו והנה נער בוכה", וז"ל: הנראה עפ"י ש האלקים עשה שייראו מלפניו, להורות גודל מעלת הצדיקים אשר כל הנגשים אליהם בראיית פניהם נמשך על האדם יראת שמים, כמ"ש במשרע"ה וייראו מגשת אליו, כאשר נגשו אליו וראו פניו נפל עליהם יראת ה'. וז"פ והאלקים עשה שייראו מלפניו, עפ"י הידוע שצדיקים נקראים אלקים, והם נעשו ונבראו להשיג מהם יראת ה', אשר לא נוכל להשיג אף אם האדם רואה את השמים והארץ וכוכבי שמים וכדומה מנפלאות הבורא ב"ה, וזה ג"כ פ"י הפסי' ותרא אותו כי טוב הוא, פ"י כאשר אמו ראתה אותו נפלה עליה ראה גדולה והבינה כי טוב הוא. וזה ג"כ ותפתח ותראהו, ותראהו לשון יראה כנ"ל. ע"כ.

וכמו שמצינו בעירובין יג: שרבינו הקדוש מעיד על עצמו: אמר רבי האי דמחדנא טפי מחבראי, משום דחזיתיה לרבי מאיר מאחורי, ואילו חזיתי מלקמיה הוה מחדנא טפי.

ומבאר ה"תורת חיים" בעירובין וז"ל: והטעם נראה לפי שהשכינה היתה שורה עליו כדמשמע במד"ר פרשת סוטה שהיה ר"מ צופה ברוח הקודש, ולכך כל מי שזכה לראותו נמשך עליו שפע רוח הקודש.

הגה"ק בעל ההפלאה ב"פנים יפות" פ"ר בלק, הפליא לפרש כמין חומר מאמר ר' יוסי בשבת קי"ב, מעולם לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי, שכאשר למד עם תלמידים לא היסב פניו מהם, ע"מ שיקבלו השפעת "פנים בפנים".

וכתב החיד"א בספרו מדבר קדמות (מערכת צ', אות ט'): כאשר יצייר האדם בדעתו צורה קדושה, הנה הצורה הקדושה שידמה בדעתו ישלים שכלו, וזה שאמר ר' אבא פרשת משפטים שהיתה צורת ר' שמעון מצוירת לפניו והיה משיג עי"י השגה גדולה. וזה סוד שאמרו רז"ל חייב אדם להקביל פני רבו ברגל וכו', ע"ש באורך. מר זקני הרב חסד לאברהם עין הקורא נהר ל"ג, דף ח"י ע"ג. וכן כתב רבינו האר"י זצ"ל, כי כאשר יתקשה בדבר תורה יצייר צורת רבו וטוב לו להבין הענין. ע"כ.

וכן כתב רבי צבי אלימלך מדינוב ז"ל בספרו אגרא דפרקא (אות י"ג): כאשר אינו מבין איזה ענין בתורה, או שהוא מסופק באיזה ענין הנרצה לעבודה אמיתית, וכן כאשר רואה שמתגרין בו מצולות ים. הרהורין רדפין אבתריה, יצייר לפניו צורת רבו, והוא להיות הציור בדעת מציייר לפניו דעת רבו ומקיפו בשכלו אזי נשפע בו דעת רבו, ואפילו אם רבו כבר עלה השמים וכו'.

ובאות פ"ו כתב: מוכח ממדרש רבה פ' אחרי שיש צדיקים אשר כל מי שרואה אותם נזכר לתלמודו, דרש שם כך על דוד שנאמר בו [שמואל א' טז] טוב ראוי, כל הרואהו נזכר לתלמודו, ע"כ טוב ג"כ בשעת הלימוד לצייר לפניו צורת איזה צדיק ובפרט צורת רבו המובהק, ועי"ז יקבע תלמודו בלבו ולא ישכח. ע"כ.